

צועדים

הלכות ברכות ובין אדם לחברו

חוברת עבודה בהלכה על פי "פניי הלכה" לתלמיד

פרק 3: ברכות ראשונות - "העץ", "האדמה", "שהכול"

- «» מה ההבדל בין תפוצ'פס לפרנינגלס?
- «» מה מברכים על קרמבולה? ומה מברכים על רמבוטאן?
- «» האם מברכים על קבלת נוזלים דרך אינפוזיה?
- «» מה מברכים על מיץ תפוזים - "בורא פרי העץ" או "שהכול"?

(הלכות א-ז, ז)

א. ברכה ראשונה: נעים להכיר!

"שרשרת אספקה" היא התהליך שעובר כל מוצר מהרגע שהוא נוצר ועד שהוא מגיע לידי מי שמעוניין בו - הלקוח או הצרכן. השרשרת כוללת שלבים רבים, כמו ייצור חומרי הגלם, עיבוד המוצר, ההובלה, אחסון המוצר והמכירה שלו. צפו בסרטון או קראו את התקציר, וענו על המשימות שאחריו.

הודאה ושרשרת האספקה

אנחנו רגילים לקבל דברים כמובנים מאליהם, אבל מאחורי כל מוצר עומדת שרשרת של אנשים - מחקלאים ועד נהגי משאיות - שכל אחד מהם תורם לתהליך. אם חוליה אחת תיפגע, כל השרשרת תיתקע.

הכרת התודה מחברת אותנו להבנה הזאת: כשאנחנו מודים, אנחנו גם מכירים בטובה שקיבלנו, וגם מודעים ומכירים טובה למי שעמל בשבילנו.

אמירת "תודה" לקופאית או לנהג אינה רק נימוס, אלא הכרה בחשיבות שלהם. כך גם בברכות שלפני האוכל - אנו מודים לה' על הבריאה ועל מה שיש לנו, וזוכרים שהוא תמיד בתחילת שרשרת האספקה.

(1) הסתכלו מסביבכם ובחרו באחד העצמים שיש בחדר, למשל - שולחן הכתיבה, דלת הכיתה, עט, כריך או משקפיים. בזוגות, נסו להגדיר לפחות עשרה גורמים שונים שהיו שותפים בשרשרת האספקה של החפץ שבחרתם, מתחילת ייצור חומרי הגלם שלו ועד שהוא הגיע אליכם.

(2) אם הייתם יכולים לשלוח הודעה לאנשים שמרכיבים את שרשרת האספקה הזאת, מה הייתם כותבים? בחרו בשני אנשים מתוך השרשרת כולה, וכתבו להם הודעה קצרה.

לפניכם שתי מימרות של הגמרא לגבי הברכה הראשונה:

תנו רבנן: אסור לו לאדם שיינה מן העולם הזה בלא ברכה, וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה - מעל (=גנב).

רבי לוי הקשה: כתוב "לה' הארץ ומלואה", וכתוב "השמים שמים לה'", והארץ נתן לבני אדם" (למי בעצם שייכת הארץ, לה' או לבני האדם)? לא קשיא, כאן - קודם ברכה, כאן - לאחר ברכה.

(תלמוד בבלי, ברכות לה, א-ב)

(3) בחרו באחת המימרות והסבירו אותה לאור מה שלמדתם עד כה.

אתם טיפוסים של פירות או של ירקות?

- (4) קראו את תחילת הלכה א ואתרו את ההבדלים שמציין הרב מלמד בין פירות לירקות. הסבירו אחד מההבדלים האלה.
- (5) חשבו, והוסיפו הבדל נוסף שאינו כתוב בספר.
- מה תעדיפו לשתות, מיץ תפוזים או מיץ גזר? תעדיפו לנגוס בתפוח או בעגבנייה? זו באמת שאלה קשה...
- בכל אופן, כמו שמוסבר בסוף הלכה א, לכל אחד מהסוגים יש מעלה משלו, ועל כל אחד מהם צריך להודות לה' בנוסח הברכה המיוחד לו:
- ◀ על פירות העץ, כמו ענבים, אגסים ושקדים, נברך: "בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הָעֵץ".
- ◀ על פירות האדמה, כמו תירס, פלפל ושעועית, נברך: "בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה".

איך נבדיל בין פירות לירקות?

- חשוב לציין שייתכן שיהיה הבדל בין האופן שבו אנחנו מבחינים בין פירות לירקות ובין האופן שבו ההלכה מגדירה את ההבדל. קראו את הלכה ב וענו:
- (6) מהם שני התבחינים (קריטריונים) להבחנה בין פירות לירקות?
- (7) תנו שתי דוגמאות ברורות שאינן מופיעות בהלכות א-ב לפירות ושתי דוגמאות לירקות.
- (8) לפעמים ייתכן שצמח ייחשב לפי קריטריון אחד לפרי, ולפי הקריטריון השני ייחשב לירק. איזה משני התבחינים, לפי פסיקת ההלכה, הוא העיקרי והקובע?
- (9) השלימו את תרשים הזרימה:

ההגדרות המדעיות של פירות וירקות

הבוטניקה, מדע הצומח, מגדירה את ההבדל בין פירות לירקות באופן שונה: הפרי, לפי הגדרה זו, הוא החלק בצמח שנוצר מההפריה שלו, ולרוב הוא יכלול את הגרעינים של הצמח. עגבנייה, למשל, היא פרי לפי הגדרה זו, בעוד שמבחינה הלכתית מוסכם על כולם שעגבנייה היא ירק.

מנהג איסור הקטניות בפסח נוגע למינים מסוימים, אך ההגדרה המדעית לקטניות שונה: הקטניות, לפי הגדרה זו, הן צמחים שהפרי שלהם נמצא בתוך תרמיל. מכל הגידולים שנאסרו בגזרת הקטניות נוכל למצוא למשל את התירס, שמבחינה מדעית כלל איננו קטנית אלא סוג של דגן.

גם הדגנים עצמם מוגדרים באופן שונה: כפי שנראה בפרק הבא, ההלכה מתייחסת לחמישה מינים כאל דגנים - חיטה, שעורה, שיבולת שועל, כוסמין ושיפון, בעוד שהמיון המדעי מכיר באלפי מינים כשייכים למשפחת הדגניים, כולל אורז, תירס ודורה.

חשוב שנשים לב למערכות המושגים השונות: אלו אותם השמות, אך המשמעויות שונות!

10) בפרק הקודם הכרתם את המושגים "לכתחילה" ו"בדיעבד". על פי הלכה ב, נסחו במילים שלכם את הדין של אדם שבירך "בורא פרי האדמה" על תפוח עץ לפי מודל מד"ט: התייחסו למקרה, לדין ולטעם.

11) סמדר קנתה אצל הירקן כמות גדולה של פירות וירקות, אבל היא התבלבלה לגמרי עם הברכות עליהם. בכל אחת מהדוגמאות כתבו מה היא צריכה, ומה תעשה אם טעתה ובירכה את הברכה האחרת - האם תצטרך לברך מחדש, או שיצאה ידי חובה בברכה שכבר בירכה?

מה צריך לברך?	אם סמדר התבלבלה, מה תעשה?
דובדבנים	
בונה	
אגוזי קשיו	
אפונה	
בוטנים	
פפאיה	
אוכמניות	

ענת, אחותה של סמדר, דווקא מכירה היטב את ההלכות, אבל את אחד הפירות שסמדר קנתה היא לא הכירה ואינה יודעת מה לברך עליו.

12) קראו את הלכה ד, מהפסקה השנייה ואילך. מה ענת צריכה לעשות?

א. אם היא יכולה לברר:

ב. אם היא לא יכולה לברר:

ברכה ראשונה

אילו ברכות נברך על המאכלים השונים?

סיכום ביניים

על פירות העץ - "בורא פרי העץ"
על יין - "בורא פרי הגפן"

על ירקות - "בורא פרי האדמה"
על מאפים מחמשת מיני דגן -

"מזונות"

על לחם - "המוציא"

* תלמדו על כך בפרק הבא

על גידולי קרקע

שנאכלים בדרך שאינה מקובלת,
או שהשתנתה צורתם -

"שהכול נהיה בדברו"

* תלמדו על כך בהמשך הפרק

על מאכלים שאין גידולם מן

הקרקע - "שהכול נהיה בדברו"

13) לפניכם רשימה של כמה פירות וירקות נדירים. מה מברכים עליהם? בחרו שלוש דוגמאות וחפשו תשובות כמיטב יכולתכם:

א. רמבוטאן (קיפודן שעיר):

ב. קולרבי סגול:

ג. קרמבולה:

ד. מאקי ברי:

ה. צ'יטה:

14) צפו בסרטון או קראו את התקציר, ותנו דוגמה נוספת מהחיים לעיקרון שמופיע בו.

הבחנה בין הברכות

הברכות על האוכל אינן מבטאות תודה בלבד, אלא גם יוצרות חיבור עמוק לבריאה.

כל פרי הוא עולם שלם - בטעם, במרקם ובערך התזונתי שלו. עם זאת, הברכות אינן ייחודיות לכל פרי, אלא מקובצות לפי סוגים: "העץ" לפירות, "האדמה" לירקות. באופן הזה נשמר איזון בין ההכרה בייחודיות של כל דבר ובין המבט הכולל על הבריאה.

לכן, חשוב להכיר את סוגי הברכות ולברך את הברכה המתאימה כדי להביע הכרת טובה בצורה המדויקת ביותר, כמו שאנחנו אומרים תודה לאנשים שונים בדרכים שונות.

הברכה הראשונה הנפוצה ביותר היא ברכת "שהכול": "בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַכֹּל נִהְיָ בְּדָבְרוֹ".

על מה נברך ברכה זו?

15) קראו את הלכה ג, ומיינו את המקרים השונים לשתי קבוצות:

א. מאכלים שברכתם המקורית היא "שהכול".

ב. מאכלים שברכתם המקורית היא "העץ" או "האדמה".

את המקרים שבהם מברכים "שהכול" על פירות וירקות תלמדו בהרחבה בשיעורים הבאים.

צעד החוצה

(א) גשו לחנות הירקות הקרובה לביתכם. מצאו שני מינים שמברכים עליהם "בורא פרי העץ", שני מינים שמברכים עליהם "בורא פרי האדמה" ועוד שני מינים שלא היה ברור לכם מה צריך לברך עליהם. תארו מה הם והסבירו מה יש לברך על כל אחד מהם, ומדוע.

ב. פירות וירקות שנאכלים בדרך שאינה מקובלת

(הלכות ו, יז, טז-יז)

שתיתם תה הבוקר?

התה שאנחנו שותים, שמוכן מעלי תה, הוא אחד המשקאות הפופולריים ביותר בעולם. אך האם ידעתם שבחלק מהמקומות התה אינו מוגש רק כמשקה? בבורמה, למשל, נוהגים לאכול את עלי התה בסלט מסורתי שנקרא **לפהט** (laphet). בסלט הזה משולבים עלי תה כבושים ומיובשים, והוא מפתיע ושונה לחלוטין ממה שאנחנו מכירים. נשמע מסקרן? הייתם מעיזים לטעום?

- טבחים טובים יודעים לקחת חומרי גלם מוכרים ולהכין מהם מאכלים מפתיעים ומקוריים (ושהיו גם טעימים...). לפניכם תמונות של כמה מאכלים. נסו לזהות אותם ולקשר בין התמונה ובין שם המאכל.

מרק תפוחים | מאפה כרוב | סלט קישוא | לזניית תות | גלידת ברוקולי

- מכל המאכלים האלה, אילו הייתם מוכנים לטעום ואילו לא? מדוע?

כשתיקנו חז"ל את חובת הברכה הראשונה ואת הנוסח שלה, הם התאימו את נוסח הברכה לדרך האכילה המקובלת. עם זאת, לפעמים ייתכנו מקרים שבהם נאכל פירות או ירקות בדרך חריגה - בין אם מדובר בכרסום עלי תה, בליקוק גלילת ברוקולי או בליקוט מרק תפוחים.

במקרים כאלה, שבהם הפירות והירקות נאכלים בדרך שאינה מקובלת - מה נברך עליהם?

בהלכה יד מוסבר שכאשר הפרי או הירק נאכלים שלא בדרך הרגילה, ברכתם משתנה ונברך עליהם "שהכול נהיה בדברו". קראו את ההלכה וענו על השאלות:

1) לפניכם כמה פירות וירקות שרגילים לאכול אותם בדרך מסוימת. מה תהיה הברכה עליהם בכל מקרה?

הפרי או הירק	איך רגילים לאכול? חי/מבושל/בשתי הדרכים	אם נאכל אותו כשהוא חי, נברך -	אם נאכל אותו כשהוא חי, מבושל, נברך -
תפוח אדמה			
תפוח עץ			
דלעת			
אגס			
מלפפון			
בצל			
כרוב			
חציל			
כוסברה			

2) הוסיפו שתי דוגמאות נוספות משלכם.

רננה, נדב ונועה ישבו לאכול ארוחת ערב.

"מה זה?" שאלה רננה, ולקחה ירק לא מזוהה מהקערה.

"אה, זה קולרבי", אמר נדב וקרץ לאיתי.

רננה אוהבת קולרבי. היא לקחה חתיכה, בירכה "בורא פרי האדמה" ונגסה נגיסה גדולה ועסיסית.

"איכס! עבדת עליי!!!"

נדב התגלגל מצחוק: "פחחחחח, זה תפוח אדמה לא מבושל!
הא הא!"

רננה כעסה מאוד, ואמרה: "לא רק ששיקרת לי, בגללך גם בירכתי ברכה לבטלה! עכשיו אני צריכה לברך מחדש "שהכול".

3) האם רננה צודקת?

בהלכה | מפורטים מקרים נוספים של אכילת פירות או ירקות באופן בלתי מקובל.

- (4) מה תהיה הברכה על פרי שהוא חמוץ מאוד, ולא נהוג לאכול אותו? הסבירו את שני המקרים השונים.
- (5) הברכה על פירות, ירקות או עלים שגדלים בר (כלומר באופן טבעי, בלי שנטעו אותם) תלויה בטעם שלהם. הסבירו את שני המקרים השונים.
- (6) מה מברכים על מציצת קנה סוכר, ומדוע?

הזנה בזונדה ובאינפוזיה

הזנה בזונדה ובאינפוזיה הן דרכים רפואיות להחדרת מזון או נוזלים ישירות לגוף, במצבים שבהם אדם אינו יכול לאכול או לשתות באופן רגיל. זונדה היא צינור שמוחדר דרך האף או הפה ומוביל את המזון או הנוזלים ישירות לקיבה, ואינפוזיה היא החדרה של נוזלים או תרופות ישירות לווריד (אפשר "לשתות" בדרך זו עד ליטר בשעה). זו בהחלט דרך לא שגרתית לאכול ולשתות... מה מברכים במצב שכזה?

ההנאה מהאכילה שעליה יש לברך מורכבת משני מרכיבים: הנאת החך, כלומר ההנאה מטעמו של האוכל, והנאת המעיין, כלומר ההנאה מהערך התזונתי של המזון. באופן הרגיל, אדם נהנה גם מהנאת החך וגם מהנאת המעיין, אך יש לברך גם אם קיים רק אחד המרכיבים (למשל, אדם שמצונן ואינו מרגיש את טעמו של האוכל).

בהזנה באמצעות זונדה או אינפוזיה יש אומנם "הנאת מעיין", אך מכיוון שהיא לא נעשית כלל בצורה של אכילה רגילה - אין לברך עליה. אדם שמצונן לה' על מה שאכל ושתה בדרך זו - יוכל לעשות זאת בנוסח אישי.

- (7) קראו את הלכות טז-יז והשלימו את החלקים הריקים בתרשים הזרימה:

מה מברכים על מרק ירקות?

(8) לפניכם תמונות של כמה מרקים. מה יש לברך על כל אחד מהם?

הברכה הרגילה מיועדת לדרך הרגילה שבה אנחנו נהנים מהעולם הזה. כאשר אנחנו נהנים ממנו בדרכים שאינן הדרכים הרגילות - הברכה תשתנה, ובמקרים חריגים חובת הברכה אף תתבטל לחלוטין.

- (א) לאורך הפרק הזכרנו מקרים שבהם האדם לא יברך כלל, למשל אם הוא אוכל דברים שמגעיילים אותו מאוד, או כאשר הוא מוזן באמצעות זונדה או אינפוזיה. בדרך כלל מדובר יהיה במקרים שבהם האדם חייב לאכול - אף על פי שהוא מאוד לא רוצה או לא יכול לאכול. חשבו על מקרה שכזה וחברו ברכה ראשונה, לפני האכילה או השתייה, שתתאים לו.
- (ב) לסבתא של אפרים יש עובדת זרה ממיאנמר ושמה ט'ירי. יום אחד אפרים ראה שהיא מכרסמת עלי תה, ושאל אותה מה היא אוכלת. ט'ירי הסבירה לו שמדובר ב'להפט', מאכל מסורתי של עלי תה מיובשים. אם אפרים יאכל עליים שכאלה, מה יהיה עליו לברך? אם יהודי מיאנמרי יאכל אותם, האם גם הוא יברך ברכה זו?
- (ג) אכלתם מרק השבוע? מצוין! צלמו או תארו את המרק שאכלתם, והסבירו מה בירכתם לפני אכילתו ומדוע.
- (ד) הביאו לשיעור הבא מאכל כלשהו שאתם אוהבים, שעשוי מפירות או מירקות מעובדים. שימו לב לרגישויות או לאלרגיות שיש בכיתה, ואם יש צורך בכשרות של גוף כלשהו.